

Brännvinsflaskor och änglaspel

CHRISTINA AXELSSON THORSSIN

Under en pratstund med Lisslars Bertil Olsson föds idén att berätta om Mås Erik Jönssons verkstad i Gruddbo på 1950-talet. Bertil jobbade då en tid där. Jag minns också lite från den tiden. Verkstaden låg i det som numera är Ingrid och Alf Erikssons garage på Rothagevägen vid *Kåssgatu*, idag med rödmålade träpaneler. Verkstaden var inte stor, men för många Solleröpojkar blev det den första riktiga arbetsplatsen. Otaliga är de gånger jag och många andra vikit av från vägen vid verkstadsinfarten för att ta genvägen över Kall Karins och Trapp Nisses gård till Konsum och busshållplatsen i Gruddbo.

Jag återger här något av det som berättats för mig om verksamheten i Mås Eriks verkstad. Några dokument har jag inte hittat och inte heller något annat som skrivits om stället.

Själva huset där verkstaden fanns byggdes någon gång på 1940-talet av Anders Bråmås, som bodde på andra sidan vägen. Bråmås Anders var delägare och förman på sågen i Lövnäs i Gesunda. Av virke därifrån byggdes ett dubbelgarage för att inhysa bl. a. en lastbil till sågverket. Jag kommer ihåg garaget som en då vitputsad byggnad.

På 1950-talet hyrde Mås Erik Jönsson byggnaden. På gaveln mot vägen togs då en av garageportarna bort och ersattes med ett fönster och en dörr. Erik drev här verkstaden med namnet »Firma Metallindustri« i samarbete med Gunnar Mattsson Frost i Östnor. Där tillverkades också

Foto: Ante Jönsson

liknande produkter. Tidigare hade Erik börjat sin verksamhet i källaren hos svärfar Gustav Nordahl, under Putte Nordahls nuvarande verkstad. Vid starten i Nordahls källare tillverkades ljusstakar som liknade en lilja, berättar Kall Börje, som också jobbade där. Efter flytten till Gruddbo gjorde man även adventsljusstakar, änglaspel, brännvinsflaskor (tomma!), tändstickshållare för långa stickor och klack- och tåjärn. Materialet var huvudsakligen mässing men också koppar användes. Olika artiklar verkar ha varit aktuella under olika tidsperioder. Allt packades i kartonger och sen i trälådor, levererade av Lund Evert i Östnor, och skickades till en uppköpare i Borlänge. Änglaspelen och brännvinsflaskorna gick också på export till USA. Prydnadsartiklarna stämplades med »Made in Sweden«. Skojjärnen köptes antagligen av försvaret. Stor osäkerhet finns runt en nätt, fin ljusstake för nio julgransljus i kandelaberstil. Rapp Hasse »Kota« Olsson sägs en gång ha kommit till Sol Margit, Rullpers Ann-Maris mamma, med en sådan som present. Lisslars Bertil har också en sådan hemma i en gammal originalkartong märkt »Sibylla«. Ingen minns att man tillverkat den här ljusstaken. Kanske finns någon Solleröbo som kan bidra med information? Änglaspel och liljeljusstakar tillverkas än idag, men på andra ställen.

Tändstickshållarna packades med långa tändstickor. Därför fick verkstaden leveranser med stora tändsticksaskar. En gång kom en stor sändning när det blåste kraftigt. Stapeln for omkull och tändstickorna självantände. En del av stapeln blev som ett jättetomtébloss. Som tur var lyckades man släcka och alla tändstickorna brann inte upp. Man löste problemet genom att lägga färre i varje hållare. Erik var inte där och han fick heller inget veta om incidenten, berättar Bertil.

Många unga pojkar från Sollerön och Gesunda fick här sitt första jobb, innan de drog ut i världen, oftast när lumpen kallade. På dörrposten runt ingången finns några namn från den tiden fortfarande kvar. De unga verkstadsarbetarna var Kall Börje Larsson, Lisslars Bertil Olsson, Rapp Hasse »Kota« Olsson, Ållmas Hasse Holmer, Bom Bengt-Göran Larsson, Mås Göte Andersson, »Stjyrbäck« Bruno Albertsson, Stikå Gösta Wass, Grömings Sune Häll och Lundbergs Göran. Flera kan också ha varit anställda. Rullpers Rune Andersson i granngården var också en period i verkstaden, oklart hur länge. Hans syster Ann-Mari minns att på frågan var Rune var, så hade deras far svarat lite skämtsamt att *”an e full nidi värkstan å tvinnär fötär”*. Rune satte fast fötter på brännvinsflaskorna genom att vika upp metallbitar med en tång. Pojkarna jobbade olika länge i verkstaden. Kall Börje jobbade från 1951 till c:a 1957, och var nog den som fanns med längst. Samtidigt var man 5–7 personer på plats under Mås Eriks ledning i verkstaden, men när han var borta, vilket hände, fick man klara sig själv. Lärka Carl Gustav Jungvig och Junta Bror Jönsson jobbade inte i verkstaden utan hemma med legoarbeten. Mås Maria, Kall Karin och Äll Elsa nämns som de damer som ibland jobbade där. De polerade och packade.

Mest tillverkades nog änglaspel och brännvinsflaskor. Änglaspelen, oftast av mässing, bestod av en rund platta för fyra julgransljus, och ovanför hängde små änglar som dansade runt när man tände ljusen. Jag har också sett ett exemplar med hästar i stället för änglar. Idén kom nog från en tysk leksakstillverkare. Brännvinsflaskorna bestod av ett mässing- eller kopparhölje med en tom flaska. I botten fanns en speldosa och när man lyfte på flaskan spelades en melodi, t.ex. Gärdebylåten, men även andra förekom. De stora metallstyckena kapades med plåtsax och olika delar pressades ut i en speciell maskin.

Foto: Ante Jönsson

Oftast jobbade man vid en bestämd station. Kota jobbade länge vid pressen. Ett minne från den tiden är en kapad fingerspets. Bengt-Göran minns att han ”hålade trådar” till flaskorna, dvs. gjorde hål i de korsade dekorationstrådarna. Kall Börje satte de första nitarna och lämnade sen över till Ållmas Hasse för nästa avdelning nitar. Lisslars Bertil började arbeta extra i verkstaden redan när han gick i skolan. Han var kvar länge och lärde sig många stationer. Brunos uppgift var att slipa. Då satt man framför ett utsug längst in i verkstan. Senare tog Kota över det jobbet. Bengt-Göran avfettade ibland stativen till flaskorna genom att sänka ned dem i ett ångbad, säkert inte miljövänligt. Bertil berättar att kopparstativen ibland doppades i syrabad för att mörkna, varefter de polerades för att få ett lite nött utseende. Detta gjorde man också i Måsgårdens källare. Lackningen skedde genom att man sprutade lack framför en fläkt, som satt i ett hål i norra väggen. Utanför hängde överbliven lack.

En kamin var den enda värmekällan som fanns. Ållmas Hasse minns att vintertid kunde det vara mycket kallt när man kom på morgonen. Det vatten som fanns hade ofta frusit till is under natten. Då var det bara att sätta igång och elda. Strömförsörjningen var inte som nu. När man jobbade kvällskift under den mörka årstiden, blinkade

lamporna oroväckande i granngårdarna, berättar Rapp Greta. Någon toalett hade man inte i verkstaden utan man lånade grannen Kall Karins utedass. Hon var en snäll och rolig tant, minns Ållmas Hasse. Verkstaden var lockande för barnen i byn. Rapp Krister Solin lyckades smita in en gång och fick tag i en lödkolv. Det gick inte så bra, men idag är i alla fall handen läkt. Trafiken utanför var också annorlunda med många arbetshästar. När en del hästar passerade blev de ibland skrämde av en skramlande tunna, som rengjorde metallföremål, och ville inte gå förbi.

Stämningen i verkstaden var retsam men god. En hel del hyss förekom. Kall Karin beskylls för att ha satt upp pinup-bilder för att retas med pojkar. Mås Göte lagade gummistövlar med lödkolv, säkert bara en gång. På rasterna hände det att Bengt-Göran testade sina färdigheter i att hypnotisera. Han hade varit i Godtemplarhuset på Sollerön och sett och deltagit i hypnotisören Rolfinos föreställning. Lundbergs Göran lär ha varit speciellt mottaglig för Bengt-Görans talang. Pojkarna lockade också tjejer och en gång blev en ung dam inspikad i en trälåda för export.

På den tiden jobbade man även på lördagar, 48 timmar per vecka. Timlönen var en krona, enligt Ållmas Hasse, så veckolönen blev 48 kronor. Ackordsbetalning tillämpades också beroende på arbetsuppgift. Kota tjänade i början 35–37 kronor i veckan. Senare steg lönen till 100 kronor, när han hamnade på putsningen. Mycket pengar på den tiden och de räckte länge, enligt honom. Lisslars Bertil minns att han tyckte att han tjänade bra. Han köpte både skridskor och moped för pengarna. Kota och Bengt-Göran köpte en gammal Volvo av Åke Nordahl, som sålde gamla bilar. Körkort hade ingen av dem. Det var Mås Eriks fru Birgit som betalade ut lönen i slutet på varje vecka. Då fick pojkarna gå upp till Nordahlgårdens övervåning, där familjen bodde, för att hämta var sitt kuvert med veckans avlöning.

Lärka Carl Gustav, som aldrig jobbade i själva verkstaden utan utförde legoarbeten hemma, gick till verkstaden och hämtade en låda med saker för att montera hemma på verandan. Hans uppgift var att på brännvinsflaskornas bottenplatta fästa en speldosa med nitar. Till sin hjälp hade han Bråmå Rune i granngården. Betalningen var fem öre per platta. Året måste ha varit 1957, minns Carl Gustav,

Mås Erik, överst till höger, i sin svärfar Gustavs verkstad. Nedanför Mås Erik sitter Folke Stunis. Nederst till vänster Eriks svåger Tore och svärfar Gustav i mitten.

för han kommer ihåg att han stod framför verkstaden och tittade på rymdsonden Sputnik, som sköts upp det året. Carl Gustav berättar att han precis då hade varit och tagit foton till sitt nytagna körkort. När han en gång hjälpte till att packa brännvinsflaskorna, som gick på export till USA, stoppade han ner ett foto med sin adress. Något senare fick han ett brev från Miss Betty Ann Levy, Montvale, New Jersey. Han svarade aldrig men sparade brevet till för ett par år sedan och kommer fortfarande ihåg namn och adress. Det kunde ha blivit något! Själv bodde Carl Gustav senare många år i USA, innan han återvände till Sverige och Sollerön och köpte Måsgården 2003. Enligt Jan-Åke Arvelin låg det då fortfarande utstansade mässingplåtar i

Måsgårdens lada. I samma lada finns nu också en bandsåg, som Carl Gustav köpte av Mås Erik, när han stängde verkstaden i slutet på 1950-talet, och för den betalade Carl Gustav då 400 kr.

Mås Erik var en driftig man och tack vare honom fick de här pojkarna sin första kontakt med arbetslivet. De hade tur att den här möjligheten till jobb erbjöds hemma på Sollerön. Det blev en positiv start vad gäller erfarenhet, samtidigt som de fick tjäna sina första egna pengar. Det här var på den tiden när det inte fanns så mycket kontanter att röra sig med. Erik var kanske också något av en turgubbe i det han företog sig. Det berättas att det en gång kom en lottförsäljare från något religiöst samfund till verkstaden. Han höll fram en lista med nummer och en ring med lotter. Erik betalade för en lott och skrev sitt namn på måfå på listan vid ett nummer. Det blev lite fel, för han skulle ha tagit en lott först och sedan fört in numret. När han sedan tog en lott, slumpade det sig så att det blev just det numret. ”Ack ja, ett under!”, utbrast Erik.

Förutom att vara arbetsledare engagerade sig Erik också i pojkarnas väl och ve. Bom Bengt-Göran minns att Erik gjorde många försök att uppmuntra honom som skidåkare. Erik åkte ofta på skidtävlingar med sin äldste son Leif, som var en duktig skidåkare, men tyvärr var Bengt-Göran inte så intresserad då. Förutom att Erik var engagerad inom skidåkning var han också fotbollsmålvakt i Sollerö IF.

Sedan Erik avvecklat sin verksamhet på Sollerön utbildade han sig till ingenjör och tog anställning på ASEA i Västerås, dit han pendlade. 1964 flyttade han med frun Birgit, född Nordahl, och de fem barnen till Karlskoga. Erik hade hittat ett nytt jobb på Bofors. Tiden i Karlskoga blev inte så lång. Redan 1966 gick flyttlasset till Härnösand för arbete på Ahlsell. År 1978 flyttade familjen tillbaka till Dalarna och bosatte sig i Djurås. Ahlsell var fortfarande arbetsgivare fram till Eriks pensionering. Därefter fortsatte han att jobba åt Dala Kommunalteknik. Erik föddes 1924 och gick bort 2000.

Ingrid och Alf Eriksson köpte huset 1977 av familjen Bråmån och gjorde det till garage igen.

Christina Axelsson Thorssin och goda medberättare